

EDİRNE'DE BİR İNGİLİZ MİSYONERLİK CEMİYETİ: EVANGELİKALİZM, MİLENYALİZM VE YAHUDİLER

MUSTAFA KAAAN SAĞ*

Giriş

İngiltere ve İskoçya'da ortaya çıkan Britanya kökenli misyonerlik cemiyetleri, Osmanlı Devleti topraklarındaki girişimlerine 19. yüzyılın başında başlamıştır. Dünya çapında örgün organizasyon ağı kuran bu cemiyetler, Osmanlı Devleti'nde İstanbul, İzmir ve Kudüs'e yoğunlaşırken nüfusu daha az olan bir çok farklı Osmanlı şehrinde de uzun yıllar faaliyet göstermiştir.¹ Bu şehirlerden biri de Edirne'dir. Edirne'deki misyonerlik faaliyetleri hakkında Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve Osmanlıca/Türkçe kaynaklarda kısıtlı bilgi bulunmasına rağmen, burada misyonerlik merkezi kuran British Society for the Propagation of the Gospel among the Jews adlı cemiyetin kendi yayınlarında ve benzeri yabancı kaynaklarda tüm bu faaliyetler detaylı bir biçimde saptanabilmektedir. Osmanlı topraklarında faaliyet gösteren Britanya kökenli misyonerlik cemiyetlerinin öncelikli amacı Yahudileri Hristiyanlık dinine çevirmek olmuştur. Buna bağlı olarak Edirne'ye olan ilgileri şehirde yaşayan kalabalık ve köklü Yahudi topluluğundan ileri gelmiştir. Ele alınan çalışma ile Edirne Yahudilerine yönelik din değiştirme çabaları kronolojik bir biçimde aktarılırken, başkent İstanbul'daki benzeri cemiyetlerin faaliyetlerine de değinilecektir. Filistin meselesi ve İsrail'in kuruluşuna giden yoldaki ilk adımları yansıtan bu verilerin günümüz Orta Doğu politikalarına ışık tutması amaçlanmaktadır.

Evangelikalizm ve Yahudilere Odaklanan Misyonerlik Cemiyetleri

Osmanlı topraklarındaki ilk misyonerlik faaliyetleri 15. yüzyılda Katolik Fransız misyonerler tarafından başlatılmıştır. 17. yüzyıldan itibaren Katolik misyoner-

* Dr. Öğr. Üyesi, Kadir Has Üniversitesi, Mimarlık ve Sanat Fakültesi, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü, İstanbul/ TÜRKİYE, kaan.sag@khas.edu.tr

¹ Mustafa Kaan Sağ, *Osmanlı Başkenti İstanbul'da Britanya Kökenli Misyoner Okulları ve İskoç Bir Yapı Ustası: Nicholson Burness*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.

ler bölgedeki etkinliklerini arttırsa da misyonerlik faaliyetlerinin dünya çapında en aktif çağını yaşadığı 19. yüzyıl ve 20. yüzyıl başlarında Osmanlı topraklarındaki en güçlü misyoner teşkilatlara Protestan ülkeler sahip olmuştur.²

ABD ve Britanya'nın başını çektiği 19. yüzyıl Protestan misyonerliğinin temelinde, politik, ekonomik ve kültürel emperyalizmin yanı sıra kökleri 18. yüzyıldaki "Evangelikal Canlanma"ya (Evangelical Revival) dayanan "Protestan Müjdeleme Hareketi", bir diğer adıyla Evangelikalizm yatmaktadır.³ Evangelikalizm, 1730'lardan itibaren Britanya'da ortaya çıkarak yaygınlaşan bir Protestan harekettir. Herhangi bir mezheple sınırlı kalmamış ve bir çok farklı Protestan mezhebini etkisi altına almıştır.⁴

Evangelikalizm sadece İncil'i yayma anlamına gelen evangelizm ile karıştırılmamalıdır. Evangelikallerin çoğu dünyada yaşanan olayları "milenyum" odaklı bir tarih algısı içerisinde değerlendirmiştir.⁵ Bunların bir kısmı postmilenyal, bir kısmı ise premilenyal görüşe sahiptir. Postmilenyalistler, Hz. İsa'nın dünyaya ikinci kez gelişi ("second coming") öncesinde yaklaşık bin senelik bir altın çağ yaşanacağına inanmaktadır. Bu dönemde Hristiyanlık tüm milletlere duyurulacak ve Hristiyan değerleri dünya çapında kabul görecektir. Premilenyalistler ise tam tersi önce bir savaş dönemi ("armageddon") ve kıyamet ("apocalypse") beklerken, bunun ardından Hz. İsa'nın dünyaya ikinci kez geleceğine ve dünya üzerinde yaklaşık bin sene sürecek bir krallık sürdüreceğine inanmaktadır.⁶

Viktorya döneminde tüm Britanya ve kolonilerindeki kültürel hayatı ve düşünce biçimlerini etkisi altına alan⁷ Evangelikalizm'in milenyum inancının yanı sıra farklı din ve mezhepleri Protestanlığa çevirme (conversionism), Hristiyanlık inancının merkezine İncil'i alma (biblicism), İncil'in duyurulması konusunda çaba

² Özellikle ABD bölgesinde en yaygın ve örgütlü çalışan misyonerlere sahiptir. American Board of Commissioners for Foreign Missions (ABCFM) 1870'e dek tek başına, 1870'ten itibaren ise Board of Foreign Missions of the Presbyterian Church (BFMPC) ile Osmanlı topraklarında misyonerlik faaliyetleri yürütmüştür. Uygur Kocabaşoğlu, *Anadolu'daki Amerika: Kendi Belgeleriyle 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Misyoner Okulları*, İmge Kitabevi, Ankara 2000, ss. 15-20.

³ M. Numan Malkoç, *Türkiye'de Protestanlık ve Protestan Kiliseleri*, Yalın Yayıncılık, İstanbul 2011, ss. 21-22.

⁴ David W. Bebbington, *Evangelicalism in Modern Britain*, Routledge, Londra 1999, s. 1.

⁵ Abraham Kovacs, *The History of Free Church of Scotland's Mission to the Jews in Budapest and its Impact on the Reformed Church of Hungary, 1841-1914*, Peter Lang, Oxford & Frankfurt 2006, ss. 27-28.

⁶ Malkoç, *a.g.e.*, ss. 35-37; Clifford A. Kiracofe, *Dark Crusade: Christian Zionism and US Foreign Policy*, I. B. Tauris, Londra & New York 2009, ss. 42-52.

⁷ Mircea Eliade (ed.), "Evangelical and Fundamental Christianity", *The Encyclopedia of Religion*, c. 5, MacMillan Publishing Company, New York 1987, ss. 190-197.

sarf etme (activism) ve Hz. İsa'nın çarmıhta acı çekerken insanlığın işlediği günahları ödediğine inanma (crucicentrism) olmak üzere dört temel özelliği bulunmaktadır.⁸

Yeni yer ve toplulukların keşfi, icatlar, İmparatorluk ve Hristiyanlığın yayılması konusunda duyulan heyecan Britanyalı Protestanları, Amerikalı Protestanlarda olduğu gibi, Protestanlığı yayma konusunda özel bir misyonları olduğuna inanmaya itmiştir. Britanya'nın ekonomik açıdan hızla büyümesi İngiliz ve İskoçları tarihte özel bir yere sahip olduklarına, eğitimi ve uygar Batı ile "barbarlar" arasında keskin bir ayrım olduğuna inandırmıştır. Bu bakış açısı 19. yüzyıl boyunca Britanya'da hakim olmuş ve Britanyalı Evangelikaller dünyada yaşanan olayları bu bakış açısı ışığında yorumlayarak gündemlerini oluşturmuştur.⁹

Yahudilerin "Kutsal Topraklar"a geri dönüşü, İncil'e göre Hz. İsa'nın yeryüzüne tekrar dönüşü için gereken ön şartlardan biridir ve Evangelikal eskatolojisinin önemli bir parçası olmuştur.¹⁰ Evangelikal Canlanma'nın öncülerinden John Wesley ve takipçileri, Eski Ahit ve Yeni Ahit'e dayanarak Yahudilerin, Hz. İsa'nın "İkinci Geliş"i sürecinde kilit rol üstleneceklerine inanmıştır. James Bicheno (1751-1831) adlı bir papazın 1793'te yayımladığı "Signs of the Times" kitabı Evangelikalleri etkileyen başlıca eserlerdendir. Bicheno kitabında Avrupa'da yaşanan kargaşa ve devrimin, "son günler" olarak adlandırılan Hz. İsa'nın tekrar dünyaya gelmesi sürecinin başlangıcı olduğunu, kehanete göre Yahudilerin yakında vatanlarına döneceklerini ve Hz. İsa'yı peygamberleri olarak kabul edeceklerini yazmıştır. 1798'de Napolyon, Mısır'ı ele geçirek Filistin'e girince Evangelikal Hristiyanların İsrail'in yeniden kuruluşuna olan ilgisi daha da artmıştır. Britanya'nın Fransa'yı Mısır ve Filistin'den çıkarmasının ardından Evangelikal Hristiyanlar, Tanrı'nın "Yahudi Restorasyonu"nu gerçekleştirecek ülke olarak Britanya'yı seçtiğine inanmaya başlamış, Britanya'yı "Tanrı'nın Seçilmiş Topluluğu"nun tek koruyucusu olarak görmüştür.¹¹

Aslında Yahudileri Hristiyanlığa döndürme gayretinin temelleri Reformasyon döneminde İngiliz Püritenler tarafından atılmıştır. Püriten teolojinin temelinde kutsal metinlere bağlılık yer almaktadır. Püritenler, Eski ve Yeni Ahit'i oku-

⁸ Bebbington, *a.g.e.*, ss. 2-17.

⁹ Kovacs, *a.g.e.*, s. 27.

¹⁰ Mark Crinson, *Empire Building Orientalism & Victorian Architecture*, Routledge, Londra 1996, s. 200.

¹¹ Kelvin Crombie, *For the Love of Zion: Christian Witness and the Restoration of Israel*, Terra Nova Publications, Londra 2008, s. 12; Donald M. Lewis, *The Origins of Christian Zionism: Lord Shaftesbury and Evangelical Support for a Jewish Homeland*, Cambridge University Press, Cambridge 2010, s. 16.

dukça İbrani Peygamberlere, Yahudilerin İsrail'e döndürüleceklerine dair sözler verildiğini görmüştür. İncil'in Romalılar 9-11 bölümü, Püritenlere Tanrı'nın İsrail'e olan bağlılığını ve Yahudilerin Hz. İsa'yı Yahudi mesihleri olarak kabul edeceklerini göstermiştir. 18. yüzyılda tüm Britanya ve Amerika kolonilerini etkisi altına alan Evangelikal Canlanma ve Püritenlerin "Yahudi Restorasyonu"na olan ilgisi, Britanya kökenli misyonerlik cemiyetlerinin, özellikle Kudüs'ü barındırması sebebiyle Osmanlı Devleti'ne yönelmelerine yol açmıştır.¹²

Amerikalı misyonerlerin Bulgarlar ve ağırlıklı olarak Ermeniler arasında çalışmaya başlaması üzerine Yahudilere yönelik misyonlar büyük oranda Britanyalı misyonerlere kalmıştır. Osmanlı topraklarında Yahudiler arasında faaliyet gösteren Britanyalı misyonerlik cemiyetlerinin başında Londra Yahudiler Cemiyeti (London Jews Society) gelmiştir.¹³ Londra Yahudiler Cemiyeti'nin kurucusu Joseph Samuel C. Frey, premilenyalist çerçevede Hz. İsa'nın ikinci kez dünyaya geleceğine, İsrail'in yeniden kuruluşunun ve Yahudilerin Hristiyanlığa çevrilmesinin "İkinci Geliş" kehanetinin gerçekleşmesi için gerekli ön şartlar olduğuna inanmıştır. 1809'da London Society for Promoting Christianity among the Jews adını vererek kurduğu cemiyet, 1815'te Anglikan Kilisesi cemiyeti haline gelmiştir. Cemiyetin faaliyetleri, hem İngiltere'de hem de İskoçya'da Yahudilere yönelik diğer misyonların oluşumuna hız vermiştir.¹⁴

Osmanlı başkenti İstanbul'da Yahudilere yönelik faaliyet gösteren ve merkez kuran Britanya kökenli cemiyetler Londra Yahudiler Cemiyeti, İskoç Kilisesi Yahudi Misyonu ve Bağımsız İskoç Kilisesi Yahudi Misyonu'dur. Bunlar İstanbul'un başta Galata, Hasköy, Balat, Ortaköy olmak üzere Aşkenaz ve Sefarad Yahudilerinin yoğun olarak yaşadığı semtlerinde eğitim, sağlık ve evangelizme yönelik birimler açmış, kalıcı misyonerlik merkezlerini ise Galata ve Hasköy'de kurmuştur. Bu merkezlerin öne çıkan birimleri okul yapıları olmuştur. Bunda eğitimin hedef kitleye ulaşmada sağlık ve ibadet hizmetlerine göre göreceli olarak daha zahmetsiz ve verimli olması yatmaktadır.¹⁵

¹² Crombie, *a.g.e.*, ss. 11-12. Reformasyon sonrasında "Protestan" olarak tanınan bir grup İngiliz papaz, İngiliz Kilisesi'ni Katolik Kilisesi'nin usul ve ayinlerinden arındırmanın yollarını aramıştır. İngiliz Kilisesi'ni tamamen reforme etme ve saf hale getirme amacı gütmeleri, bu gruba "Püritenler" adının verilmesine yol açmıştır.

¹³ Mustafa Kaan Sağ, "Londra Yahudiler Cemiyeti İstanbul Misyonu ve Hasköy İngiliz Okulu", *Belleten*, c. LXXIX/ sy. 285, Ağustos 2015, ss. 627-657.

¹⁴ Crombie, *a.g.e.*, ss. 1-35.

¹⁵ Sağ, *Nicholson Burness*.

Osmanlı topraklarında merkez kuran diğer Britanya kökenli misyonerlik cemiyetlerinin başında British Society for the Propagation of the Gospel among the Jews (BSPGJ) gelirken, diğerleri British and Foreign Bible Society (BFBS), Church Missionary Society (CMS) (daha sonra London Church Missionary Society, Congregational Council for World Mission), British Syrian Mission (BSM), The Sea of Galilee Mission of the Free Church of Scotland, Jerusalem and the East Mission (JEM), Religious Tract Society (RTS), Christian Union Mission in Jerusalem to the Jews, Anglo-American Medical Mission, Irish Presbyterian Mission (IPM), The Edinburgh Medical Missionary Society (EMMS), Archbishop of Canterbury's Assyrian Mission, The Baptist Missionary Society (BMS), The Christian and Missionary Alliance (CMA), The Society for Promotion of Female Education in the East olarak sıralanabilir.¹⁶

British Society for the Propagation of the Gospel Among the Jews (BSPGJ)

British Society for the Propagation of the Gospel among the Jews, 7 Kasım 1842'de Londra'da kurulmuştur. Cemiyet, kurulduğu günden itibaren İskoç Kilisesi Yahudi Misyonu ile işbirliği içerisinde çalışma kararı almıştır.¹⁷

BSPGJ, İngiltere'deki desteğini ağırlıklı olarak "dissenter" olarak anılan Anglikan Kilisesi'ne muhalif dini gruplardan almıştır. Anglikan Kilisesi'ne bağlı olan Londra Yahudiler Cemiyeti ile hedefleri aynı olsa da kilise kurmak ve vaftiz etmekten çok, İncil'i Yahudiler arasında yaymaya ve okumaya ağırlık vermiştir.¹⁸ Büyük oranda benzeşen iki cemiyet arasındaki temel fark, birinin "yüksek kilise"yi (high church), diğerinin "alçak kilise"yi (low church) temsil etmesidir.¹⁹ BSPGJ özetle Londra Yahudiler Cemiyeti'nin Anglikan Kilisesi'ne bağlı olmayan ya da Anglikan Protestanı (nonconformist) versiyonudur.²⁰

¹⁶ Mithat Aydın, *Bulgarlar ve Ermeniler Arasında Amerikan Misyonerleri*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2008, ss. 31-32.

¹⁷ www.cwi.org.uk. İskoç Kilisesi'nin Yahudilere yönelik misyonlar düzenlemek amacıyla 1839'da Avrupa ve Filistin'e gönderdiği dört kişilik ön araştırma heyetinde bulunan Papaz Robert Murray M'Cheyne de Regent Square National Scotch Church'teki kuruluş törenine katılanlar arasındadır.

¹⁸ John Logan Aikman, *Cyclopedia of Christian Missions: their rise, progress and present position*, Richard Griffin and Company, Londra, Glasgow 1860, s. 195.

¹⁹ Ellen Spolsky (Ed.), *Iconotopism: Turning Toward Pictures*, Bucknell University Press, Lewisburg 2004, s. 126; www.merriam-webster.com. "Yüksek kilise" (high church) Anglikan ibadetinde katoliklik ve geleneksel öğelere, "alçak kilise" (low church) ise evangelikal prensiplere yakın duran tarafı temsil etmektedir.

²⁰ Kiracofe, *a.g.e.*, s. 55.

1886 senesine ait yıllık raporunun başlangıcında cemiyetin sekiz maddelik tüzüğü yer almaktadır: 1- Kurulan cemiyetin adı “The British Society for the Propagation of the Gospel among the Jews” olacaktır. 2- Cemiyet, İncil’i Yahudiler arasında yayma amacını taşıyan evangelikal prensiplere sahip Hristiyanlardan oluşur. 3- Cemiyetin öncelikli faaliyet alanları Londra ve Birleşik Krallık’ın büyük şehirleridir. 4- Cemiyet, İskoç Kilisesi Yahudi Misyonu ile dostane bir işbirliği ve haberleşme sürdürecektir. 5- Cemiyet samimi olarak tüm benzeri kurumları işbirliğine davet etmektedir. 6- Üye olmak için yıllık 10 Şilin ödenmesi, ömür boyu üyelik için 5 Sterlinlik bir bağış yapmak gerekmektedir. 7- Komite, aralarında başkan, hazine sorumlusu ve onursal sekreterlerin de bulunduğu 20 üyeden oluşacaktır. 8- Hiçbir üyeye hisse, teberru, prim verilmeyecektir.²¹

Cemiyetin öncelikli hedefi Büyük Britanya’daki Yahudiler olmuşsa da zamanla yurt dışı çalışmalara ağırlık vermiştir. Avrupa ve Kuzey Afrika’da merkezler kuran cemiyetin *Jewish Herald* adında bir de süreli yayını bulunmaktadır.²² 19. yüzyılın ikinci yarısında aktif misyon çalışma alanları arttarak Edirne’yi de (1865) kapsayacak şekilde doğruya doğru genişlemiştir.²³

Cemiyetin 50. yıldönümü için cemiyet sekreteri ve *Jewish Herald* editörü John Dunlop tarafından hazırlanan kitapta, 6 Kasım 1892’de Londra, Eccleston Square Kilisesi’nde özel bir 50. yıldönüm ayini düzenlendiği belirtilmektedir. Kitabı göre Londra Yahudiler Cemiyeti’nin kurucusu olan Joseph Samuel C. Frey, aynı zamanda BSPGJ’nin de önderidir.²⁴ Cemiyetin önde gelen kurucusu Papaz Ridley Haim Herschell²⁵, ilk başkanı ise Papaz Henry Forster Burder’dır. BSPGJ, Londra Yahudiler Cemiyeti’ne rakip olarak faaliyet göstermeye başlamamış, aksine onun bir tamamlayıcısı niteliğinde onun çalışmadığı alanlara yönelmiştir. Dunlop’a göre Viktorya Çağı, sadece bilim çağı değil, aynı zamanda misyonlar çağıdır.

²¹ BSPGJ, *Annual Report of the British Society for the Propagation of the Gospel among the Jews, presented to the 43th Annual Meeting held in Lower Exeter Hall, Strand, W.C., on Tuesday Evening 11th May 1886*, Society’s Offices: 96 Great Russell Street, Londra 1886, ss. iii-v.

²² Aikman, *a.g.e.*, s. 195. Bu merkezler Frankfurt, Paris, Lyon, Württemberg, Wrocław, Cebelitank ve Tunus’tur. 1859’da cemiyetin ayrıca Yahudilere yönelik bir misyon koleji ve 11’i bu kolejde eğitim almış çoğunluğu Yahudilerden oluşan 24 misyoner çalışması vardır.

²³ BSPGJ, *a.g.e.*, 1886, ss. iii-v. Bu merkezler Londra, Birmingham, Bristol, Leeds, Manchester, Nottingham, İskoçya, Edirne, Dresden, Hamburg, Königsberg, Lviv, Nürnberg, Odessa, Roma, Viyana, Varşova, Vilnius, Kovno ve Württemberg’dir.

²⁴ John Dunlop, *Memories of Gospel Triumphs Among the Jews during the Victorian Era*, John Snow & Co., Londra 1894, ss. 1, 8.

²⁵ Kendisi aynı zamanda Evangelical Alliance’ın (1845) kurucularındandır. Geoffrey Henderson, *All Love: A Biography of Ridley Herschell*, HTS Media, Birleşik Krallık 2006, s. 200.

50 sene önce sadece bir çalışanı olan BSPGJ'nin bugün Britanya ve yurt dışında çok sayıda misyoneri ve gönüllü yardımcısı vardır. Cemiyet sürekli gelişmekte ve finansal açıdan güçlenmektedir. Dunlop, Viktorya döneminde yaklaşık 100.000 Yahudi'nin Hristiyanlığa çevrildiğini ve BSPGJ'nin bunu sağlayan kurumlar arasında önde geldiğini belirtmektedir. Dunlop'a göre Londra ve Britanya merkezli cemiyetler, modern İsrail misyonlarının atasıdır.²⁶

Bahsedilen kitabın hazırlandığı dönemde BSPGJ içinde bir grup, Londra'nın Barbican semtine yoğunlaşmak amacıyla cemiyetten ayrılarak Barbican Mission to the Jews (1891) adında bir başka cemiyet kurmuştur. BSPGJ ise ilerleyen dönemde The International Society for Evangelisation of the Jews adını almıştır. İki cemiyet 20. yüzyılda ayrı olarak Avrupa'nın birçok farklı noktasında faaliyet göstermiştir.²⁷ 1976'da tekrar birleşen ISJ ve BMJ, Christian Witness to Israel adını almıştır.²⁸ Cemiyet günümüzde hala Christian Witness to Israel (CWI) adıyla Birleşik Krallık merkezli bir evangelistik cemiyet olarak hizmet vermeye devam etmektedir. Amacı aynı şekilde Yahudilere İncil'i ve Hristiyanlık öğretilerini iletmektir. Gelirinin büyük bir bölümü bağışlardan sağlanmaktadır. Birleşik Krallık dışında, Avustralya, Bulgaristan, Fransa, Hollanda, Hong Kong, Macaristan, İsrail, Yeni Zelanda, İrlanda ve Kuzey Amerika'da faaliyet göstermektedir.²⁹

BSPGJ Edirne Misyonu

Roma İmparatoru Titus (MS. 79-81), general olduğu dönemde Kudüs'te çıkan Yahudi isyanını bastırmak üzere ordularıyla Kudüs'e gönderilmiştir. Yahudiler, Titus'un kenti yakıp yıkmasından sonra (MS. 70) Avrupa'nın çeşitli ülkelerine ve Anadolu'ya göç etmek zorunda kalmıştır. Bu sebeple Edirne'ye yerleşen Yahudilerin ilk izleri Roma İmparatoru Theodosius'a (MS. 379-395) dek takip edilebilmektedir. Bizans döneminde Doğu Avrupa ve Kırım'dan gelen göçlerle Edirne Yahudilerinin nüfusu artış gösterse de I. Murat Edirne'yi fethettiğinde (1361) şehirde dokuma, dericilik ve şarapçılık ile uğraşan küçük bir Yahudi topluluğu ile karşılaşmıştır. Edirne Yahudilerindeki en büyük artış ise 1492'de İspanya'dan sürülen Sefarad Yahudilerinin II. Bayezit tarafından Osmanlı Devleti'ne kabu-

²⁶ Dunlop, *a.g.e.*, ss. xi., 17-20, 49. Henry Burder'in babası George Burder London Missionary Society'nin kurucularından biri, Religious Tract Society'nin ise asıl kurucusudur.

²⁷ www.cwi.org.uk. Özellikle de Doğu Polonya, Filistin, Yugoslavya ve Çekoslavakya'da faaliyet göstermişlerdir.

²⁸ Kiracofe, *a.g.e.*, s. 55.

²⁹ www.cwi.org.uk.

lüyle gerçekleşmiştir. Bu dönemde Edirne Hahambaşı, tüm güneydoğu Avrupa Yahudilerini etkisi altına almış, Edirne Yahudileri 16. yüzyılın başında o dönem İstanbul'daki Yahudi nüfusunu geçmiştir.³⁰

Edirne Yahudileri burada geldikleri ülke ve bölgelere göre ayrı topluluklar oluşturmuştur. Bunlar İspanya'dan gelen Aragon, Toledo, Katalonya, Mayorka, Girona toplulukları, Portekiz'den gelen Büyük Portekiz, Küçük Portekiz toplulukları, İtalya'dan gelen İtalya, Sicilya, Polya toplulukları, Yunanistan'dan gelen Kefalonya topluluğu, İstanbul'dan gelen İstanbul topluluğu, Almanya'dan gelen Alaman topluluğu ve Macaristan'dan gelen Budin topluluğudur.³¹ Kendi sinagoglarını ve okullarını kuran bu topluluklar 2 Eylül 1903'te çıkan büyük Edine yangınında binalarını kaybedince 1906-1909 yılları arasında birlikte Büyük Sinagog adında ortak bir sinagog inşa etmiş ve okullarını İttihad-ı İsrailiye adı altında birleştirmiştir. 1. Dünya Savaşı Edirne'deki Yahudi nüfusu üzerinde olumsuz etkide bulunurken, Cumhuriyet Dönemi'nde İstanbul ve İsrail'e yerleşen Yahudilerle birlikte bu nüfus tamamen yok olmuştur.³²

Kuruluş Dönemi

British Society for the Propagation of the Gospel among the Jews adlı cemiyet Edirne'ye ilk kez 1865'te, G. Neumann adlı misyonerini burada bir okul kurmak üzere göndermiştir. Bay ve Bayan Neumann yedi sene boyunca Edirne'de görev almıştır. Aynı sene örgütün bir başka misyoneri Dr. Zuckercandl (Şekil 1) ise burada tıp misyonu yürütmeye başlamıştır.³³ Neumann, şehrin Yahudilerin ağırlıklı yaşadığı bölümünde öncelikle bir ev kiralarak Yahudilere yönelik İncil dersleri düzenlemiştir. Ancak ebeveynler bu derse sıcak bakmadığı için öğrenci

³⁰ Oral Onur, *1492'den Günümüze Edirne Yahudi Cemaati*, İstanbul 2005, ss. 11-27; Güngör Mazlum, *Edirne'nin Yahudileri*, Ceren Yayıncılık, Edirne 2013, ss. 11-16; Zeynep Atas, Birge Yıldırım Okta, Mustafa Kaan Sağ, "The Jewish Cemetery in Edirne as a Cultural Landscape", *SUDEP 16 International Sustainable Development on Economy and Planning Conference Proceedings*, DAKAM Publishing, İstanbul 2016, ss. 112-120. Edirne Yahudileri hakkındaki başlıca kaynaklar şunlardır: Rifat N. Bali, "Edirne Yahudileri", *Edirne: Serhattaki Payitaht*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1998, ss. 205-228; Esther Benbassa, Aron Rodrigue, *Türkiye ve Balkan Yahudileri Tarihi*, çev. Ayşe Atasoy, İtişim Yayınları, İstanbul 2014; Yusuf Besalel, *Osmanlı ve Türk Yahudileri*, Gözlem Gazetecilik, İstanbul 1999; Naim Güleriyüz, *Tarihte Yolculuk Edirne Yahudileri*, Gözlem Gazetecilik, İstanbul 2014.

³¹ Mazlum, *a.g.e.*, s. 17; Onur, *a.g.e.*, s. 18. Bu topluluklara ait havraların adresleri için bakınız: Ahmet Bâdi Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne, 20. Yüzyıla Kadar Osmanlı Edirnesi*, haz. Niyazi Adıgüzel & Raşit Gündoğdu, Trakya Üniversitesi Yayını, Edirne 2014, ss. 316-317.

³² Mazlum, *a.g.e.*, ss. 43-44; Onur, *a.g.e.*, s. 65.

³³ BSPGJ, *The Jewish Missionary Herald*, John Snow & Co., Londra Eylül 1913, ss. 134-136.

çekmekte zorluk yaşamıştır. 1866'da cemiyet Leopold Rosenberg³⁴ (Şekil 1) adlı bir başka misyonerini Neumann'a destek vermesi amacıyla Edirne'de görevlendirmiştir. Rosenberg ilk etapta sokakta karşılaştığı Yahudiler ile Şabat ve benzeri dini meseleler hakkında görüşmeler düzenlemeye başlamıştır.³⁵

Dr. Zuckercandl'in Edirne'deki görevi iki sene sürmüştür. Zuckercandl kendisini ziyaret eden gelir seviyesi düşük Yahudileri hergün muayene etmiş ve bu esnada hastaları Hristiyanlık hakkında bilgilendirerek "Tanrı'nın sevgili peygamberi Hz. İsa'nın Yahudilerin kurtarıcısı ve İsrail'in Kralı" olduğunu vurgulamıştır. Hastalarına düzenlediği ziyaretlerde de bunu tekrar eden Dr. Zuckercandl, zaman zaman Edirne dışına da misyon gezileri düzenlemiş, özellikle 1866'da Rusçuk'a uzun bir misyon gezisi düzenleyerek burada karşılaştığı Yahudileri Hristiyanlık dinine çevirmeye çalışmıştır.³⁶ Anadolu'nun bir çok farklı kentinde dolaşıp vaiz verdikten sonra 1867'de karısıyla bir süreliğine Macaristan'a da giden Zuckercandl, Edirne'deki görevini sonlandırarak cemiyet adına Rusçuk'ta bir misyonerlik merkezi kurmuştur.³⁷

Edirne merkezi aynı sene Rusçuk'tan sonra bir merkez daha doğurmuştur. Edirne'deki görevini bir süreliğine bırakan Neumann, Filibe'de ikinci bir merkez

³⁴ Aslen Yahudi olan Leopold Rosenberg (1828-1905) Moldavya'da doğmuştur. 1841'de İstanbul'a gelen Rosenberg, o dönem Londra Yahudiler Cemiyeti adına çalışan misyoner Papaz Schwartz'ın vaazlarından etkilenmiş ve Bağmsız İskoç Kilisesi Yahudi Misyonu misyoneri W. O. Allan tarafından 1844'te İstanbul'da vaftiz edilmiştir. Ardından Bursa'ya giderek oradaki Yahudilere, Ermenilere ve Rumlara İncil'i vaaz etmiştir. 16 Ekim 1849'da girdiği Malta Protestan Koleji'nde altı sene edebiyat ve teoloji okumuştur. Bu kolej Britanya Başbakanı Lord Palmerston'un oğlu ve Londra Yahudiler Cemiyeti'nin 37 sene başkanlığı üstlenen Anthony Ashley tarafından 1846'da kurulmuştur. Malta, Osmanlı Devleti'ndeki misyoner faaliyetlerin başlangıcında kilit rol üstlenmiş ve Amerikalı ve Britanyalı misyonerlerin kullandığı önemli bir merkez olmuştur. Koleji bitirdikten sonra İskoç Kilisesi'nin desteğiyle İngiltere ve İskoçya'da yedi sene eğitim gören Rosenberg, bu süre boyunca Selanik ve İzmir'de misyonerlik faaliyetleri sürdürmüştür. Malta Koleji komitesinden aldığı görevle Kahire'de iki yıl kalarak büyük bir yatılı ve gündüz okulu kurmuştur. Bir süre Londra'da kaldıktan sonra Edirne'deki görevine başlamıştır. Rosenberg, Almanca, İtalyanca, İngilizce, Ulahça ve Türkçe dillerine hakimdir. Ayşe Aksu, "İngilizlerin Malta'daki Deniz Feneri: Malta Protestan Koleji (1846-1868)", *Fatih Sultan Mehmet İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, sy. 8, Güz 2016, ss. 57-109; Sağ, *Nicholson Burness*.

³⁵ BSPGJ, *The Jewish Herald and Record of Christian Effort for the Spiritual Good of God's Ancient People*, c. 27, Londra 1867, ss. 26, 34-35. İncil dersleri cumartesi günleri düzenlenmiştir.

³⁶ *A.e.*, ss. 119-121, 151, 161. Zuckercandl Rusçuk'tan Edirne'ye dönüşündeki dokuz saatlik tren yolculuğunda dahi, trende tanıştığı Sefarad Yahudilerini Hz. İsa'nın kralları ve kurtarıcıları olduğu konusunda ikna etmeye çalışmış, Rusçuk-Varna arasındaki tüm duraklarda tanıştığı İngilizlere dini metinler dağıtmıştır.

³⁷ BSPGJ, *The Jewish Herald and a Record of Christian Effort for the Salvation of Israel*, Londra Ocak 1868, s. 81. Zuckercandl çifti burada kiraladıkları evlerine topladıkları Yahudi ve farklı milletlerden düşük gelir düzeyine sahip ihmal edilmiş çocuklara her gün eğitim vermiş, bir süre sonra eğitim alan çocukların sayısı evin kapasitesini aşar hale gelmiştir.

daha kurmuştur.³⁸ Bu dönemde Edirne’de yalnız kalan ve eğitime ağırlık veren Rosenberg çifti evlerinde Young Men (Genç Erkekler) adını verdikleri bir akşam sınıfı oluşturarak Fransızca ve İncil dersi vermiştir. Rosenberg, gün içerisinde erkek öğrencilere yönelik ayrı bir İncil sınıfı daha kurmuş, üçüncü bir sınıfa ise özel bir dini eğitim vererek bu küçük grubun Hz. İsa’yı mesihleri olarak kabul etmesini sağlamıştır.³⁹

Rosenberg, Yahudi ve farklı milletlerden düşük gelir düzeyine sahip ihmal edilmiş çocuklara yönelik kurduğu bu küçük okulun daha büyük bir eğitim kurumuna dönüşebileceği umudunu taşıırken bir yandan da yine kendi evinde küçük bir kilise kurma planı yapmaya başlamıştır. Bir süre sonra öğrenciler Rosenberg çiftinin evine sığamaz duruma gelince Britanya’daki ilgili komiteden yeni bir tesis için yeterli bütçe ayırmasını, ayrıca çocuk kıyafetleri, Noel ağacı süsü, İngilizce okul kitapları, küreler ve haritalar göndermelerini talep etmiştir.⁴⁰

Bu dönemde Rosenberg’i Hristiyanlık dini ile ilgilenen bir çok Yahudi aday ziyaret etmeye başlamıştır. Bu adayların bir kısmı aile babasıdır ve çocuklarının da Hristiyan okulunda eğitim almalarını istemektedir. Adayların bazıları Hristiyan olduklarını açıkça ilan etmeye dahi başlamıştır. Bunlardan biri bir hahamın oğludur. Ailesinin tepkilerine ve kendisini Yahudiliğe geri döndürme çabalarına rağmen Hristiyan olarak kalmayı tercih etmiştir. Rosenberg’i ziyaret eden Yahudi adaylar arasında hahamlar konsülü tarafından çağrılarak uyarılmalarına rağmen Hristiyanlık tarafında duruş sergileyenler bulunmaktadır. Bu gelişmeler Rosenberg’e çalışmalarının ürün vermeye başladığını göstermiştir. Edirne’deki tüm sinagoglarda Yahudilerin Rosenberg’i ziyaret etmesi ya da çocuğunu cemiyet okuluna göndermesi yasaklanmasına rağmen Rosenberg’in evine ziyaretler devam etmiş ve sadece bir çocuk okuldan alınmıştır.⁴¹

³⁸ *A.e.*, s. 1. Böylece örgütün Edirne dışında faaliyet gösterdiği merkezler günümüzdeki adlarıyla İngiltere’de Londra, Birmingham, Manchester, Fransa’da Paris, Almanya’da Bad Cannstatt (Stuttgart), Heidelberg, Nürnberg, Polonya’da Szczecin, Bydgoszcz, Wreclau, Rusya’da Königsberg (Kaliningrad), Avusturya’da Viyana, Slovakya’da Pressburg (Bratislava), Romanya’da Galatz, Bulgaristan’da Filibe ve Rusçuk, İtalya’da Leghorn (Livorno), Cezayir’de Cezayir ve Vahran olarak düzenlenmiştir.

³⁹ *A.e.*, s. 37. Haftanın üç günü akşamları 10-15 öğrenciyle 18.30-19.30 arasında sürdürülen dersin ardından aynı sınıfta saat 21.00’e kadar İncil çalışılmış ve özellikle Matta İncili’ne, Eski Ahit’le olan bağlantıları üzerinde durularak odaklanılmıştır. Özel dini eğitim alan üçüncü sınıfta dört öğrenci vardır.

⁴⁰ *A.e.*, s. 177. Haftanın üç günü akşamları 18.30-19.30 arasında sürdürülen bu dersin ardından aynı sınıfta saat 21.00’e kadar İncil çalışılmış ve özellikle Matta İncili’ne, Eski Ahit’le olan bağlantıları üzerinde durularak odaklanılmıştır.

⁴¹ *A.e.*, s. 177. Adaylardan biri İncil’i ilk olarak 1852’de İstanbul’da Papaz Dr. Thomson’dan ikinci kez de Edirne’de Rosenberg’ten duyduğunu, artık Hz. İsa’ya inanmaya, gittiği her yere İncil’i götürmeye

Bazı şabat akşamları Edirne'nin Protestan cemaati de ilahi ve dua okumak üzere Rosenberg'in evinde toplanmıştır. Bu grupta Ermeniler, Bulgarlar, Rumlar ve yine bir kısım Yahudi bulunmaktadır. Bu Yahudiler henüz dinlerinden vazgeçmese de Hz. İsa'ya olan sevgilerinden dolayı Protestan ayinlerine katılmaktadır.⁴²

1868 senesinin son şabatında Rosenberg, 60 yaşlarında Johanan Ben Zion adlı bir Yahudi'yi vaftiz etmiş ve vaftiz töreninde evini yüzün üzerinde ziyaretçi ziyaret etmiştir. Salona sığmayan ve merdivenlere doluşan ziyaretçiler arasında Yahudi, Rum, Bulgar, Ermeni, Alman ve hatta çok az sayıda da Türk vardır. Grubun büyük kısmı yaşlı bir Yahudi'nin vaftiz edilmesini izlemek için, bir kısmı da Hristiyanlık dinine olan ilgisinden dolayı törene gelmiştir. Ayrıca Edirne'nin Avusturya konsolos yardımcısı, ailesi ve bir kısım Aşkenaz Yahudisi törene katılanlar arasındadır.⁴³ Kısa bir süre sonra Komiteye Edirne'deki çalışmaların pozitif gittiğini ve sokakta esnaf arasında Hristiyanlık dininin yayıldığını bildiren Rosenberg'e göre Aşkenaz Yahudileri arasında örgütün faaliyetlerine karşı bir ilgi artışı olmuştur.⁴⁴

Neumann 1869'da Filibe'den dönerek tekrar Edirne'de çalışmaya başlamıştır. Rosenberg ve Neumann'ın komiteye attıkları 27 Ekim 1869 tarihli "school and evening classes in Turkey" başlıklı mektuba göre sonbaharla birlikte eğitim çalışmaları hem gündüz hem akşam daha aktif hale gelmiştir. Bir çok zorluğa rağmen sonunda okul için ayrı bir ev bulunmuştur. Bulunan ev, Neumann ve Rosenberg'in kendi yaşadıkları evlere çok yakındır. Bazı adaylar okulda kalıcı olarak yaşamaya başlarken, akşam dersleri ile birlikte cumartesi toplantıları da artık burada düzenlenmektedir. Rosenberg'e göre, önceden kendi evinde gerçekleşen şabat ayinlerinin artık okulda gerçekleşmesi ayine olan katılımı arttırmıştır.⁴⁵

başladığını belirtmiştir. *A.e.*, s. 177. Dr. Thomson, British and Foreign Bible Society ve Free Church of Scotland'ın İstanbul misyonlarında kilit görev üstlenmiştir. Sağ, *Nicholson Burness*.

⁴² BSPGJ, *a.g.e.*, Ocak 1868, s. 50. Grup toplam 60 kişidir ve 10'u Yahudi'dir. Rosenberg'in sadece Yahudilere yönelik düzenlediği ayinlere katılım 20 ila 30 arasında değişirken bu sayı en fazla 60'a çıkmıştır. Rosenberg ayrıca cumartesi sabah ve akşamları sadece Yahudilere yönelik ayinler düzenlemeye devam etmiştir.

⁴³ BSPGJ, *The Jewish Herald and a Record of Christian Effort for the Salvation of Israel*, Londra Mart 1869, s. 36. Tören, eş zamanlı olarak Türkçe, İngilizce ve Ladino dilinde "Yüzüncü Mezmur" ilahisi okunarak başlamıştır. Rosenberg Ladino ve Türkçe vaaz verdikten sonra Almanca kısa bir konuşma yapmıştır. Rosenberg'e göre Johanan Ben Zion vaftizinin ardından kendi kardeşlerini de Hristiyanlık dinine davet etmiş, buna rağmen hem Protestanlar hem de Yahudiler tarafından sevilen biri olmaya devam etmiştir.

⁴⁴ *A.e.*, ss. 36, 59. 1869 senesinin ilk çeyreğinde Rosenberg'i ziyaret eden sekiz Yahudi aday Hristiyanlığı kabul ederken, Rus bir haham Yeni Ahit'i okumaya ve Hristiyanlık dinine ilgi duymaya başlamıştır.

⁴⁵ *A.e.*, s. 181. Katılanlar arasında Sefarad ve Aşkenaz Yahudilerinin yanı sıra Alman Hristiyanlar da bulunmaktadır.

Aynı mektuba göre okulda İspanyolca akşam sınıfı açılmıştır. Aşkenazlar için de düzenli olarak akşam dersleri başlatılmıştır. Hem seküler hem de dini bilgilerin öğretildiği akşam derslerinde İbranice, Ladino, Almanca ve İngilizce dillerinin yanı sıra, çizim, aritmetik, coğrafya gibi konular anlatılmaktadır. Rosenberg ve Neumann Edirne tren yolunun açılmasından sonra birçok Alman ve Avrupalı ailenin Edirne'ye yerleşmesini beklemektedir. Planlar tamamlanmış, marttan itibaren Edirne'nin ana istasyonlardan biri olması için çalışmalar başlayacaktır.⁴⁶

Rosenberg ve Neumann'ın 29 Mart 1870 tarihli bir başka mektubuna göre 1869'da çoğunlukla Sefarad Yahudileri ve bir miktar da Aşkenaz Yahudileri arasında faaliyet gösterilmiştir. Rosenberg ve Neumann'a göre okuldaki öğrencilerin gelişimi tatmin edicidir. Büyük ve köklü Yahudi okulları öğrencilerinden önceden harç alırken, sırf misyoner okullarına gitmemeleri için bedava eğitim ve kıyafet yardımı vermeye başlamıştır. Britanya'nın Edirne konsolos yardımcısı J. E. Blunt, Rosenberg'e "Yahudiler için çok büyük işler gerçekleştirdiklerini ve heveslerini kırılmaması gerektiğini" söylemiştir.⁴⁷

İstanbul'daki Britanya kökenli Yahudi misyonerleri ile de yakın ilişki kuran⁴⁸ Rosenberg, 1871'de İstanbul'a doğru iki aylık bir misyon turuna çıkmıştır. Öncelikle Rodosto'ya (Tekirdağ) uğrayan Rosenberg burada yaklaşık 150 aileden oluşan ufak bir Yahudi nüfusu ile karşılaşmıştır. Rosenberg'e göre buradaki Yahudiler kentten en fakir bölümünü oluşturmaktadır ve topluca aynı semtte yaşamaktadır. Bir büyük sinagogları, bir de okulları vardır. Okumayı dahi bilmeyen bu topluluğun çok az bir kısmı İbranice konuşabilmektedir. Yine Rosenberg'e göre tüm bunlara rağmen topluluk Yahudi geleneklerine bağlıdır ve kendilerini diğer insanlardan daha akıllı ve üstün görmektedir. Rosenberg'e göre Hristiyanlık hakkında hiç bir bilgisi olmayan Rodosto Yahudileri kendisini düşmanca tavırlarla karşılamıştır. Yine de evlerinde ve kahvehanelerde Yahudileri ziyaret ederek Ladino dilinde

⁴⁶ *A.e.*, s. 181. İspanyolca sınıfına katılan dört öğrencinin üçü Hristiyanlık adaydır. Aşkenazlar için düzenlenen sınıf pazartesi günleri toplanmaktadır.

⁴⁷ BSPGJ, *The Jewish Herald*, John Snow & Co., Londra Ocak 1870, ss. 68-70. Pazar sabahları düzenlenen Ladino ayine katılm dört ila otuz arasında değişirken, öğleden sonra düzenlenen Yidiş ayine katılm dört ila on beş arasındadır. Cumartesi günleri Neumann ve Rosenberg kendi evlerinde Yahudiler ile toplantılar düzenlerken, hafta içi Yahudiler evlerinde, dükkanlarında ve kahvehanelerde ziyaret edilmiştir. Okula yedisi Protestan, geri kalanı Yahudi on altı öğrenci devam etmektedir.

⁴⁸ 3 Nisan 1870'te Mose Castro ve Bechor Bourgas adında iki Yahudi vaftiz edilmiştir. Rosenberg'e göre Bechor Bourgas, kendisinin de yakın ilişki kurduğu ve dostların olarak hitap ettiği Londra Yahudiler Cemiyeti misyonerleri Papaz Goldberg, Papaz Eppstein ve İskoç Kilisesi misyoneri Sporth tarafından da bir süredir Hristiyanlık dinine çevrilmeye çalışılmaktadır *A.e.*, s. 145. Goldberg ve Eppstein için bakınız: Sağ, *Londra Yahudiler Cemiyeti & Sağ, Nicholson Burness*.

Yeni Ahit ve dini metinler dağıtmış, bu sayede bazılarının ilgisini çekebilmiştir. Ardından İstanbul'a ulaşan Rosenberg, Yahudiler arasındaki etkin misyonerlik cemiyetinin Bağımsız İskoç Kilisesi Yahudi Misyonu olduğunu görmüştür. Selanik Yahudileri ile de görüşen Rosenberg, gözündeki rahatsızlık sebebiyle İstanbul'da dört hafta kalmış ve tedavi olmuştur.⁴⁹

Rosenberg ve Neumann 1871 Temmuz ayında yıllık raporlarını komiteye sunmuştur. Rapora göre akşam dersleri geçen kış kadar başarılı geçmemiştir. Kentte baş gösteren kızamık salgını yüzünden bir süre kapalı kalan okul yeniden açıldıktan sonra okula olan katılımında artış görülmüştür. Ancak hahamların karışması sonucu sayı son dönemde yine azalmıştır. Bunun üzerine Britanya'nın Edirne konsolos yardımcısı J. E. Blunt ve Edirne Valisi araya girerek hahambaşına "Protestan misyonerlerin Yahudi çocuklarını Protestanlığa çevirme gücüne sahip olmadıklarını, sadece fakirleri ücretsiz eğitmek istediklerini ve buna izin vermesi gerektiğini" söylemiştir.⁵⁰

Rosenberg'in Britanya'daki merkeze gönderdiği 20 Ağustos 1872 mektubuna göre, bu müdahale bir süreliğine de olsa cemiyetin çalışmalarını hızlandırmıştır. Yeni görevlendirilen Nisim adlı bir kolportör, sokak ve kahvehanelerde Hristiyanlık dini hakkında kutsal metinler dağıtarak Yahudileri bilgilendirmeye başlamıştır.⁵¹ Yedi sene boyunca Edirne'de görev alan G. Neumann ise Edirne'deki görevini sonlandırarak Hamburg'ta görevlendirilmiştir.⁵²

Rosenberg 1872 Kasım'ında yazdığı bir başka mektupta üç aydır hasta olduğunu ve aktif olarak görevini sürdüremediğini belirtmiştir.⁵³ 1873'te yıllık toplantı için İngiltere'ye dönen Rosenberg, ardından Aberdeen'de izne ayrılmıştır.⁵⁴

⁴⁹ BSPGJ, *The Jewish Herald*, John Snow & Co, Londra Mart 1871, ss. 42-43. Rosenberg'in yanı sıra Neumann da Dimetoka'ya bir tur düzenlemiş, ancak bu turlarda istenilen düzeyde vaftize ulaşamamıştır. BSPGJ, *The Jewish Herald*, John Snow & Co, Londra Temmuz 1871, ss. 97-99.

⁵⁰ *A.e.*, ss. 97-99. Neumann cumartesi sabahları az sayıda Aşkenaz Yahudisi ile, öğleden sonra yine az sayıda Sefarad Yahudisi ile İncil çalışmıştır. Seninin büyük bir kısmında şabat ayinleri sabah Yidiş öğlen Ladino olarak yürütülmüştür. Bir dönem okuldaki öğrenci sayısı kız-erkek karışık 53'e ulaşmıştır.

⁵¹ BSPGJ, *The Jewish Herald*, John Snow & Co, Londra, Ekim 1872, ss. 344-345. 1872'nin başından itibaren cumartesi toplantılarına katılım artmış, okulun sıra ve sandalyeleri yetersiz kalınca katılımcıların bir kısmı yerlere oturmak durumunda kalmıştır. Ayrıca okula 79 öğrenci kayıtlıdır, ancak bunlardan sadece 19'u düzenli olarak gelebilmektedir.

⁵² BSPGJ, *a.g.e.*, Eylül 1913, ss. 134-136.

⁵³ BSPGJ, *The Jewish Herald and Record of Christian Effort for the Spiritual Good of God's Ancient People*, John Snow & Co. Londra Ocak 1873, s. 10. Beyinde sıvı birikmesi ve mide humması teşhisi konan Rosenberg'e doktoru Edirne'den bir süreliğine ayrılmasını önermiştir. BSPGJ, *The Jewish Herald and Record of Christian Effort for the Spiritual Good of God's Ancient People*, John Snow & Co., Londra Şubat 1873, s. 28.

⁵⁴ BSPGJ, *The Jewish Herald and Record of Christian Effort for the Spiritual Good of God's Ancient People*, John Snow & Co., Londra Temmuz 1873, s. 138.

1874'te düzenlenen Rosenberg Mayıs ayında Edirne'ye geri dönmüştür.⁵⁵ Dönüşünün ardından cemiyete gönderdiği ilk mektupta Edirne'nin diğer merkezler arasında misyonerlik faaliyetleri açısından en zorlu merkez olduğunu ve buradaki Yahudilerin hahamların kölesi hale gelerek özgürlükten uzak, cehalet içerisinde yaşadıklarını bildirmiştir.⁵⁶

Edirne'ye gönderilen ilk misyonerlerden Dr. Zuckercandl 1874'te kalp rahatsızlığı sonucu ölmüştür. Zuckercandl cemiyete katılmadan önce, beş sene boyunca Londra Yahudiler Cemiyeti'nin Bükreş'teki merkezinde tıp misyoner asistanlığı yapmıştır. 1865'te ilk kez Edirne'de tıp misyoneri olarak görevlendirilen Zuckercandl, iki sene sonra Rusçuk'a gönderilmiş ve çalışmalarına burada devam etmiştir. Zuckercandl ile yirmi senelik bir yakınlığı bulunan ve Edirne'de de birlikte çalışmış olan BSPGJ Hamburg misyoneri Neumann, cemiyetin genel sekreterliğine gönderdiği mektupta Zuckercandl'in ölümü için duyduğu üzüntüyü dile getirerek kendisi hakkında "gerçek bir havariydi" yorumunu yapmıştır.⁵⁷

Olgunluk Dönemi ve Edirne İngiliz Okulu

Papaz L. Rosenberg'in Edirne'deki çalışması öldüğü sene olan 1905'te sona ermiştir. Kendisi 1865'ten itibaren toplam kırk sene boyunca burada faaliyet göstermiştir. 1874'ten sonra ağırlıklı olarak tıbbi nitelikte misyonerlik faaliyetlerine ağırlık veren Rosenberg⁵⁸ eşiyile birlikte Yahudi ve diğer tüm Osmanlı milletlerinden ihtiyaç sahiplerine ücretsiz sağlık desteği ve ilaç vermiştir. Bunun yanı sıra Yahudi ve diğer milletlerden ilgilenenleri vaaz ve ev ziyaretleri aracılığıyla Hristiyanlık hakkında bilgilendirmeye devam eden Rosenberg, Hristiyanlık bilgisini Edirne'de yaşayan Yahudi topluluğunun büyük çoğunluğu arasında yaymayı başarmıştır.⁵⁹

Rosenberg'in ölümünün ardından beş senelik bir duraklama dönemi yaşanmıştır. Yerine 1910 Aralık ayında Papaz Paul Dressler (Şekil 2) gönderilmiş ve Edirne'deki çalışma farklı bir biçim alarak sadece eğitim üzerinden gerçekleştirilmeye başlamıştır.⁶⁰

⁵⁵ BSPGJ, *The Jewish Herald and Record of Christian Effort for the Spiritual Good of God's Ancient People*, John Snow & Co., Londra Mayıs 1874, s. 98; Temmuz 1874, s. 142.

⁵⁶ BSPGJ, *The Jewish Herald and Record of Christian Effort for the Spiritual Good of God's Ancient People*, John Snow & Co., Londra Kasım 1874, ss. 215-216.

⁵⁷ BSPGJ, *The Jewish Herald and Record of Christian Effort for the Spiritual Good of God's Ancient People*, John Snow & Co., Londra Şubat 1874, s. 22.

⁵⁸ BSPGJ, *The Jewish Missionary Herald*, John Snow & Co., Londra Mart 1912, ss. 34-37.

⁵⁹ BSPGJ, *a.g.e.*, 1886, ss. 28-29.

⁶⁰ BSPGJ, *a.g.e.*, Mart 1912, ss. 34-37. Dressler, Edirne'den önceden Filistin, Mısır, Fas, Rusya ve İngiltere gibi farklı bölgelerde misyonerlik faaliyetleri yürütmüştür.

Papaz Dressler ve eşi Edirne'deki çalışmalarına başladıktan bir sene sonra eğitim faaliyetleri için uygun bir bina bulmuş ve *Edirne İngiliz Okulu* adını verdikleri cemiyet okulunun açılışını gerçekleştirmişlerdir (Şekil 3 ve 4). Dressler okulun 8 Aralık 1911 tarihli açılışını *The Jewish Missionary Herald* dergisinde detaylı bir biçimde anlatmıştır. Yazıdan British Society for the Propagation of the Gospel among the Jews'in Edirne'de kazandığı etki ve nüfuzun ne derece güçlendiği okunabilmektedir. İncil'den *Rab bizim için büyük işler yaptı, sevinç dolu içimiz*⁶¹ altıntısıyla başlayan Dressler yazısına şöyle devam etmiştir:

“Karımla beraber Edirne’ye ilk kez 4 Aralık 1910 günü gece 1.00’de vardık. Okulumuzun açılışının yapıldığı 8 Aralık 1911 tarihi itibarıyla, buraya geldiğimizden beri bir sene, dört gün geçmiştir. İncil’den yaptığım baştaki alıntı, şu anki hislerimizi hiç olmadığı kadar güzel aktarmaktadır.

Bir sonraki mektubumda (Tanrı’nın izniyle) buraya geldiğimizden beri yaşanan gelişmeleri aktarma niyetinde olduğum için, okul için uygun bir ev bulma ve okul açabilmek için Osmanlı yönetiminden gereken izni alma konusunda yaşadığımız zorluklar hakkında bir şey söylemeyeceğim. Açıklamalarımı sadece okulun açılışı ile sınırlandıracam.

Öncelikle davetiyelerin basımında tasarruf edebilmemiz adına Edirne Lisesi’nde görevli bir memur, davetiyelerin basımını kendi okulundaki baskı cihazında⁶² gerçekleştirmek üzere nazikçe gönüllü olmuştur. Gerekli kağıdı biz sağlarken, o, yazıyı hem İngilizce hem Türkçe hazırlayarak 100 kopya çoğaltmıştır. Açılıştan yaklaşık iki ya da üç gün önce bu davetiyeler, hükümet, belediye, ordu mensupları, dini cemaat liderleri, okul müdürleri ve öğrencilerimizin ebeveynlerine tarafınca dağıtılmıştır.

Törenden bir gün önce bazı üst düzey yetkilileri ziyaret ettim ve kendileri bize iyi dileklerini iletiler. Dönüşte aklıma gelen “Acaba bu okula ne kadar değer vermeliyim? İlerleyen günler inancımın test edildiği bir dönem mi olacak? Açılışa katılım olacak mı?” gibi düşüncelere engel olamadım. Türkiye’de olduğum ve bu tip faaliyetlerin sıradan olmadığı bir gerçektir. O gün yağışsız olmasına rağmen hava kapalıydı ve insanı olumlu düşüncelerden çok karamsarlığa iten iç karartıcı bir gündü. Ancak endişelerim kısa bir sonra aniden sona erdi. Okula vardığımda muhteşem bir sürprizle karşılaştım: Üzerinde Türkçe isimler yazan 10 adet duvar haritası ve 7 adet Türkçe alfabe ve heceleme kartları. Bu hoş hediye, bir Müslüman olan Edirne Vilayeti

⁶¹ “The Lord hath done great things for us, whereof we are glad”, Mezmurlar 126:3.

⁶² Cyclo-multiplier

Maarif Müdürü Namık Bey tarafından gönderilmişti. Bu olay beni oldukça neşlendirmiş ve ertesi gün hakkında daha olumlu düşünmemi sağlamıştı.

Eşim Bayan Dressler tören süslemelerine çok emek vermesine rağmen, daha halen yapılacak çok şey vardı ve gece geç saatlere kadar tören hazırlıkları devam etti. Ödünç aldığımız Türk ve İngiliz bayrakları okulun hem dışına hem de içine asıldı. İngiliz ve Türk bayrakları kralımız ve sultanın resimleriyle, ayrıca kardeşlik ve barış sembolleri ile birlikte net bir düzen içerisinde yerleştirilmeliydi. 8 Aralık günü hava Tanrı'nın bize sunduğu bir diğer lütuf olarak muhteşem derecede güneşliydi. Tören 11.00'de başlayacaktı ve son hazırlıklar için az zamanımız kalmıştı.

Söylenen saatten yaklaşık bir saat önce, Namık Bey tarafından başarı ve iyi dilekleriyle gönderilmiş coğrafi küre taşıyan bir kişi okulumuzun önünde belirdi. Ardından 10.30 gibi 50.000 askerli Edirne Garnizonu Başkomutanı Abuk Ahmet Paşa tarafından gönderilen 31 kişilik askeri bando okula ulaştı. Komutanın kendisi de 10.45'te teşrif etmiş, hemen ardından Edirne Valisi ve Defterdarı Abdülkerim Bey, Namık Bey ile birlikte okula ulaşmıştır. Saat 11.00'i bulduğunda okul aşırı biçimde kalabalıklaşmıştır.

Bunların yanı sıra Sanat Okulu Müdürü Rıza Bey, Öğretmenler Koleji Müdürü Şerif Bey, Edirne Müslüman cemaatinin dini lideri Hafız Nuri Efendi, Türkiye'nin Avrupa'daki okullarından sorumlu eğitim müfettişi Kazım Nami Bey, Edirne Jön Türk Partisi Başkanı Nafi Bey, Ermeni, Fransız ve Alman okulları yöneticileri Dr. Schneider ve eşi, Rum Başpapazı (archimandrite), Avusturya Konsolosu'nun eşi Bayan von Herzfeld, Binbaşı von Rogister, Binbaşı von Lehmann ve öğrencilerin velileri de açılışa teşrif edenler arasındaydı. Hahambaşı geçirdiği rahatsızlık sebebiyle törene katılamamış, üzüntüsünü dile getiren bir mesaj göndermiştir. Ermeni cemaati dini lideri ise iyi dileklerini sunan bir mektup yollamış ve bir cenazeye katılmak zorunda olduğu için törene katılmadığını belirtmiştir.

Saat 11.00'de Britanya Edirne Konsolosu Binbaşı L. L. R. Samson ve eşi Bayan Samson okulun içindeki konuşma platformunda yerlerini aldı. Açılış törenine başkanlık eden Binbaşı Samson beni kürsüye davet ederek okulun gelecek dönemdeki çalışmalarının bir özetini istedi. Ardından kendisi söz alan Samson, bir sonraki konuşma için kürsüye Vali Abdülkerim Bey'i çağırdı. Abdülkerim Bey, öncelikle Edirne'nin artık bir İngiliz okuluna sahip olmasından duyduğu memnuniyeti dile getirdi. Ayrıca okulun hızla açılması için verdiği uğraşın kendisine memnuniyet verdiğini belirten Edirne Valisi bu uğraşın görevi olduğunu ekledi. Ardından kürsüye çıkan Namık Bey benzer şekilde artık bir İngiliz okuluna sahip olduklarından duyduğu

memnuniyeti dile getirerek önümüzdeki dönemde okula elinden geldiğince yardım edeceğine söz verdi. Binbaşı Samson'un teşekkürlerinden sonra, Bayan Dressler Türk Hürriyet Marşını⁶³ (Turkish Hymn of Liberty) ve hemen ardından İngiliz Milli Marşını çalmıştır. "O God our help in ages past" ilahisi ile başlanılan tören, "Praise God from Whom all blessings flow" ile bitirilmiştir. Bundan sonra herkes tek sıra halinde sokağa çıkarak okul girişine toplanmıştır. Samson, herkesin huzurunda okulu açmış, okuldaki sınıflar ve mobilyalar hayranlık içinde gezildikten sonra tekrar dışarı çıkılarak toplu fotoğraf çektirilmiştir. Çekimde Binbaşı Samson ortada, sağında Vali Abdülkerim Bey durmuştur. Törene katılan herkes okul ve açılıştan tam anlamıyla memnun kalmış, bizleri tebrik ederek Tanrı'dan bize yardımcı olmasını dilemiştir."⁶⁴

Aynı yazıda Britanya'nın Edirne Konsolosu Binbaşı L. L. R. Samson'un yaptığı açılış konuşması da yer almaktadır. Samson konuşmasında şunları dile getirmiştir:

"Bugün Edirne Vilayeti'nde kurulan ilk ama içtenlikle son olmamasını umduğum İngiliz Okulu'nu açmaktan memnuniyet duymaktayım. Okul, kuruluşunu, bu ülkeye ilgi duyan ve Edirne'de önceden ağırlıklı olarak tıbbi yardım çalışması yürütmüş olan İngiliz arkadaşlara borçludur.

Bay Rosenberg, yaklaşık 40 sene boyunca eşinin özverili yardımları ile Edirne'de çalışmıştır. Benim dönemimden önce Edirne'yle ilgisi olanlardan duyduğuma göre Rosenberg, fakirlere hastalandıklarında yardım etmek için elinden geleni yapmıştır. Kendisi ölmüştür, ancak yaptığı hayırlı işlerin anısı yaşamaktadır. Rosenberg'in çalışmasının durmasının üzerinden 6 sene geçmiştir. Bu süre içerisinde bahsettiğim arkadaşlar bu çalışmayı devam ettirebilecek uygun birisini bulamamıştır.

Ancak, neyse ki, 1910 Aralık ayında Bay Dressler çıkıp gelerek Bay Rosenberg'in görevini üstlenmiştir. Artık bu çalışma farklı bir biçim alarak okul bünyesinde gerçekleştirilmeye başlanacaktır. Bay Dressler, önceden Filistin, Mısır, Fas, Rusya ve İngiltere'de çalışmıştır ve farklı ülkelerde edindiği zengin deneyimleri bu çalışmaya aktarmaktadır. Kendisini seçerek buraya gönderenleri kutlamak isterim.

Dressler'in çalışma biçimi Rosenberg'ten farklı bir yapıya sahiptir. Rosen-

⁶³ Bahsi geçen marş büyük olasılıkla İttihat ve Terakki yönetiminde yazılan Vicdan-ı Muazzam Hürriyet Marşı'dır.

⁶⁴ BSPGJ, *a.g.e.*, Mart 1912, ss. 34-37.

berg hizmet verdiği insanların vücutlarına müdahalede bulunurken, Dressler, bugün açılışını kutladığımız bu okul çatısı altında doğrudan beyinleriyle ilgilenecektir.

Eğitimin, bir millet için ne denli önemli olduğu tüm dünyaca bilinmektedir ve bu okul Edirne’de yaşayanlara, kesinlikle din ve ırk ayrımı gözetmeksizin İngiliz eğitim metotlarını ulaştırmak amacıyla, tamamen bir kaç özel şahsın gayretleri sonucunda kurulmuştur. Burası, tabi ki Britanya Hükümeti’nin hayırseverliğinden faydalanmaktadır ancak kesinlikle ne bir hükümet okuludur ne de Britanya Hükümeti’nden parasal yardım almaktadır. Ayakta kalması kurucularının kendi iradeleriyle yapacakları bağışlara ve öğrencilerinden alınacak harçlara bağlıdır. Bu yüzden okulun başarısı sadece İngiltere’deki girişimcilere değil, Edirne’de yaşayıp çocuklarını bu okula göndermeyi düşünen ebeveynlere de bağlıdır.

Dünya halklarının birbirini karşılıklı anlayabilmesi önündeki en büyük engel belki de dildir. Etkisini geçtiğimiz bir kaç sene içerisinde daha da hissettiren trenyolu, karayolu ve gemi gibi –yakında uçakları da bu listeye ekleyemez miyiz?- haberleşme alanındaki imkanların hızla artışı, şüphesiz bu engeli aşmaya yardımcı olmuştur. Ancak bu konudaki en etkili araç şüphesiz dil bilgisidir ve dil bilgisi milletler arasında zaman zaman görülen cehalet kaynaklı önyargıları kaldırarak karşılıklı sevgiyi artırır.

İşte bu noktada Edirne İngiliz Okulu aramızdaki engelleri kaldırmaya yarayacaktır. Edirneli yeni neslin burada alacağı eğitim, İngiliz dilini, adetlerini ve tarihini öğrenecek olmaları, Osmanlı İmparatorluğu ve Büyük Britanya’yı birleştirerek iki ülke arasındaki sevgi bağlarını güçlendirecektir.

Öğrencilerin anadillerini ihmal etmeleri istenmemektedir. Müdürümüzün aktardığına göre okul müfredatına, hem Osmanlılara hem de bizim gibi misafirlerin kulağına hoş ve ahenkli gelen Türkçe dersi de eklenecektir.

Dressler’in mens sana in corpore sano (sağlam kafa sağlam vücutta bulunur) sözüne bağlı kalarak öğrencilerin sağlığına gereken özeni göstereceğine ve spor dersini müfredat programının önemli bir parçası haline getirerek okulda öğrencilere hergün spor dersi verileceğini duyduğuma çok sevindim. Bugün, hayatın durmadan devam eden zorlu yarışı içerisinde ancak güçlülerin kazanacağı ve bu savaşa katılmak isteyen herkesin gerekli silahlarla donanmak zorunda olduğu her zamankinden daha gerçektir. Ebeveynler çocuklarına bir çok mal ve mülk bırakabilir, ancak bu varlığın zaman içerisinde uçup yok olma ihtimali vardır. Diğer taraftan çocuk iyi eğitimi bir silah gibi kavarsa hiçbirşey onu yoksul bırakamayacaktır.

Önde gelen İngiliz şairlerden biri şöyle yazmıştır: “Dünya benim istirdiyem ve kılıcımla onu açacağım.” Eğitimden daha iyi bir kılıç olabilir mi?

Bu okulun başarısı, büyük oranda vilayet yetkililerinin pozitif yaklaşımına bağlıdır ve bu yaklaşımın gösterileceğinin temin edilmesi hepimizi memnun etmektedir. Özellikle hükümet temsilci Abdülkerim Bey’e ve Maarif Müdürü Namık Bey’e okulun kurulması için gerekli iznin alınmasında gösterdikleri yardım için teşekkür ederim.

Türk, Yahudi, Rum ve Ermeni milletlerden çeşitli çocuklar şimdiden okula kayıt yaptırıldılar ve bu geleceğe dair güzel bir işaret.

İçinde bulunduğumuz bina, şehrin eski surları üzerinde bulunmaktadır ve aramızda bu sur duvarlarının temellerinin kazıldığı anı bizzat görenler, surların dönemin mimarları tarafından ne kadar başarılı bir biçimde inşa edilmiş olduklarına şahittir.

Okulun da böylesi sağlam ve kalıcı temeller üzerinde yükselmesini, öğretmenlerin ve öğrencilerin başarılı olmalarını temenni ederim. Okulun açıldığını ilan etmekten mutluluk duyarım.”⁶⁵

Okul açılışı hakkındaki aynı yazının sonunda yer alan Fransızca okul ilanına göre (Şekil 5) okulun adı İngiliz Okulu’dur (Ecole Anglaise). Okul hem erkeklere hem de kızlara eğitim verecektir. Okulun yeri Reşadiye Bahçesi yanındaki Manyas Kapı’dadır. Okulun yöneticileri Papaz Dressler ve eşi birçok deneyimli öğretmen tarafından desteklenmektedir. Okulun amacı çok yüksek olmayan fiyatlara kaliteli bir eğitim sunmaktır. Okul sınıfları havadardır ve kış boyunca ısıtılmaktadır. Müfredattaki dersler arasında İngilizce, Türkçe, Almanca, Fransızca, aritmetik, coğrafya, fizik, politika, coğrafi haritalar, desen, müzik, şan, dilbilgisi, kompozisyon, edebiyat, tarih, ev ekonomisi, nakış ve el işleri bulunmaktadır. Erkekler iş kariyerlerine, kadınlar ise ev hayatına yönelik eğitim alacaktır. Eğitim ücreti yönetim tarafından belirlenmektedir. Piyano ve resim dersleri ekstra ücretlendirilmektedir. Akşam dersleri katılımcıların tercihine göre sınıfta veya özel olarak yapılmaktadır. Tüm ödemeler önden peşin olarak alınacaktır.⁶⁶

Okulun açılışından kısa bir süre sonra, okulda hizmet veren öğretmenlerden F. S. L. Sturges (Şekil 6 ve 7), cemiyet dergisine okuldaki işleyiş hakkında bilgi veren kısa bir yazı göndermiştir. Sturges, okulda Hristiyanlık etkisinin oldukça fazla

⁶⁵ *A.e.*, ss. 34-37.

⁶⁶ *A.e.*, ss. 34-37.

hissedildiğini belirtmiştir. Sturges'a göre bu okulda çalışan kişi sabırlı ve hoşgörülü olmalıdır, çünkü öğrenciler daha önce söz dinleme konusunda hiç eğitim almamıştır ve yabancı dil anlamakta zorluk çekmektedir. Sturges'a göre okul, Britanya'daki okullarla aynı standarttır. Tek farkı dil konusunda büyük bir çeşitlilik oluşudur. Sturges aralarında Yahudi, Türk, Ermeni ve Rumların yer aldığı öğrencilerin isimlerini de eğlenceli bulmaktadır. Okulda değişik düzeylerde farklı sınıflar vardır. Bazı öğrenciler İngiltere, İngilizler ve İngiliz kiliseleri hakkında birşeyler öğrenmeye çok heveslidir.⁶⁷

Papaz Dressler ve eşi 1913'te Edirne'deki görevlerine Balkan Savaşı ve Bulgar işgali sebebiyle ara vermek zorunda kalmış, aynı sene işgalin sonlanmasının ardından Edirne'ye geri dönmüştür. Dressler'a göre Edirne'deki şartlar artık değişmiştir. Dressler'ın tabiri ile yakın zamanda yaşanan "ürkütücü" değişimler, buradaki faaliyetleri öncekinden farklı bir çizgiye taşımak zorunda bırakacak, ancak cemiyetin amacı aynı kalacaktır: "Edirne Yahudilerine Hz. İsa'nın gerçek peygamberleri olduğunu, Hz. İsa'nın kendilerini asla üzmeyeceğini ve ihanet etmeyeceğini, günahlarını silme gücü olduğunu göstermek". Dressler ve eşi Tanrı'nın lütfunun her türlü ihtiyaçları için yeterli olacağını ve anavatanlarında arkadaşlarının içten dualarının yanlarında olduğunu düşünmektedir. Dressler'a göre "Edirne Misyonu'nun tarihi, özveri ve cesaretle doludur ve cemiyet bu misyonun geleceğinin geçmişinden daha parlak olacağına inanmaktadır".⁶⁸

Komiteye gönderdiği son raporlarında eski öğrencilerine hala ulaşabildiklerini bildiren Dressler, eşiyile birlikte bu durumdan oldukça memnundur (Şekil 8). Yahudi öğrencilerin derslere olan ilgisi artmaktadır. Dressler mekan ve öğretmen yeterli olursa öğrenci sayısının rahatlıkla iki katına çıkabileceğini eklemiştir. Misyonu T. H. Broadbent adında bir misyoner destek vermeye başlamıştır. Broadbent, dükkan ve evlere İspanyolca İncil dağıtmakta ve İngilizce dersleri vermektedir. Ayrıca açılan İncil deposu ve okuma odası Yahudiler tarafından sıklıkla ziyaret edilmektedir. Edirne Konsolosu Binbaşı L. L. R. Samson, cemiyetin çalışmalarını halen takip etmektedir ve öğrencilerin İngilizcilerinin ilahi okuyacak seviyeye gelmesinin büyük bir gelişme olduğunu belirtmiştir.⁶⁹

⁶⁷ BSPGJ, *The Jewish Missionary Herald*, John Snow & Co., Londra Ağustos 1912, ss. 119-120. Sabahları 9'dan 9.30'a kadar Eski ve Yeni Ahit dersi verilmektedir. Sturges öncelikle kısa bir İngilizce dua okumakta ardından birlikte "When He cometh", "Jesus loves me", "Standing by a purpose true", "Shall we gather", "Joy bells ringing" gibi ilahiler söylenmektedir.

⁶⁸ BSPGJ, *a.g.e.*, Eylül 1913, ss. 134-136.

⁶⁹ BSPGJ, *The Jewish Missionary Herald*, John Snow & Co., Londra Mart 1914, s. 44; Nisan 1914, s. 59.

Dressler'in bildirdiğine göre büyük bir askeri baraka haline gelen Edirne'deki genel görüntü son dönemde sürekli kötüye gitmiştir. Tüccarlar işlerini başka şehirlerde sürdürmeye başlamış ve yoksulluk Edirne Yahudilerini de kapsayacak şekilde hat safhaya ulaşmıştır. Yunanlılara ve Yunanlıları çalıştıran Müslümanlara karşı boykot sürdürülürken Rumlar ve Bulgarların hepsi şehri terk etmiştir.⁷⁰

Edirne İngiliz Okulu Mimari Değerlendirme

BSPGJ, Edirne'de bir okul binası inşa edememiş, ancak hazır bir binayı okul olarak kullanmıştır. Günümüzde ayakta olmadığı görülen bina kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla Manyaskapı'da surlara bitişik olarak ya da surların üzerinde inşa edilmiştir. Binanın okul olarak kullanımından önceki işlevi bilinmemektedir. Ancak açılış gününde çekilen iki fotoğraf, binanın mimarisi üzerine yorum yapmaya izin vermektedir (Şekil 3 ve 4). Fotoğraflarda biri bahçe biri bina kapısı olmak üzere iki giriş görülmektedir. Klasisist üslupta tasarlanmış bahçe kapısının iki yanında antik dor sütununu andıran profilli birer pilaster yer almaktadır. Bu pilasterlerin üzerinde yine benzer profilli üçgen bir alınlık yükselmektedir. Diğer taraftan bina, cumbaları, cumbalarını taşıyan "eli böğründe" isimli mimari elemanları ve girişi ile Türk-Osmanlı mimarisinin özelliklerini yansıtmaktadır. Buradan cemiyetin bir yandan batılı bir eğitim verdiğini gösterirken, diğer yandan Osmanlı kültürü ile entegre bir duruş sergilemeye çalıştığı yorumu çıkarılabilir.

İstanbul'da faaliyet gösteren Britanya kökenli misyonerlik cemiyetleri ise, merkezlerinde sıfırdan okul binası inşa etmeyi başarmış ve okul mimarilerinde özellikle yalın bir klasisizm uygulamayı tercih etmişlerdir. Bu yalınlığın başta Edirne'dekine benzer bir dikkat çekmeme politikasından ya da düşük bütçeden kaynaklandığı akla gelse de, aslında sözü geçen binalarda Protestanlığın temelindeki yalınlık ve sadelik ilkelerinin uygulandığı anlaşılmıştır. Bu ilkelerin topluca uygulandığı mimari duruş literatürde "sade stil" ya da "püriten minimalist klasisizmi" olarak adlandırılmaktadır.⁷¹ Edirne İngiliz Okulu bahçe kapısında bu stil kısmen

Haftanın beş günü düzenlenen akşam sınıflarına katılan Yahudi sayısı yaklaşık 30'dur. Her salı ve perşembe, dersten sonra tüm okul bir odaya toplanarak yaklaşık bir saat ilahi okumakta ve ilahilerin anlamları öğrencilere anlatılmaktadır. Pazar sabahları bu genç Yahudilerin bir kısmı İngilizce ayinlere de katılmaktadır. Öğleden sonraları düzenlenen özel ayine katılım sayısı 20 ila 25 arasındadır.

⁷⁰ BSPGJ, *The Jewish Missionary Herald*, John Snow & Co., Londra Mayıs 1914, s. 74. Yakın bir süre önce Osmanlı ordusunda savaşırken yüzünden yaralanan bir Yahudi'nin tedavisi için Yahudiler arasında ancak 1,5 Mecidiye toplanabilmiş, Dressler gereken 4 Mecidiye'yi kendisi karşılayarak askeri İstanbul'a tedaviye göndermiştir.

⁷¹ Sağ, *Nicholson Burness*.

okunabilse de, yeni bir bina inşa edilemediği için cemiyet Protestan mimari estetiğini bütüncül olarak yansıtmaya fırsatını hiç bir zaman bulamamıştır.

Sonuç

1. Dünya Savaşı'nın çıkmasının ardından BSPGJ'nin yayınlarında Edirne'deki faaliyetlerine dair herhangi bir habere rastlanamamıştır. İstanbul'da faaliyet gösteren Londra Yahudiler Cemiyeti, İskoç Kilisesi ve Bağımsız İskoç Kilisesi'nin bu dönemde çalışmalarına son vermek zorunda kalmaları, BSPGJ'nin de faaliyetlerine son verdiğini düşündürmektedir. 1918 tarihli Edirne Haritası'nda Edirne İngiliz Okulu'na dair bir bilgi işaretlenmemiştir (Şekil 9). Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile birlikte yeni yönetimin laik eğitim ilkesi ve misyoner faaliyetlere karşı duruşu sonucu dini eğitim veren misyonerlik cemiyetlerin çoğunun Türkiye'deki varlıklarını sonlandırmak zorunda kaldığı bilinmektedir.⁷²

BSPGJ'nin Edirne'de faaliyet gösterdiği 1865-1914 arasındaki yaklaşık yarım asırlık dönemde amaçları doğrultusunda oldukça verimli çalışmalar yürüttüğü görülmüştür. Bu dönemde maddi durumu yerinde olmayan çok sayıda Edirne Yahudisi Hristiyanlık dinine çevrilmiş ve Evangelikal eskatolojisi çerçevesinde “Kutsal Topraklar” a geri dönmeleri konusunda teşvik edilmiştir. Edirne Yahudilerinin nüfusu, Osmanlı Devleti'nin hoşgörüsü politikası ve farklı ülkelerden zorunlu göçler sonucunda yüzyıllar boyunca artmıştır. Ancak Evangelikalizm inancı çerçevesinde gelişen misyonerlik hareketlerinin, Edirne Yahudilerini Edirne'yi terk etmeye iten ilk itici güçlerden biri olduğu söylenebilir. Bu, Filistin'de Yahudiler için yeniden bir vatan kurulmasını amaçlayan siyonizmin Theodor Herzl⁷³ öncülüğünde politik bir hareket haline dönüşmesinden de önceki bir dönemi kapsamaktadır.

Bu noktada Britanya'nın Edirne'deki konsolosu binbaşı L. L. R. Samson tarafından desteklenen cemiyet faaliyetlerinin benzer şekilde Edirne Valisi Abdülkerim Bey, Edirne Garnizonu Başkomutanı Abuk Ahmet Paşa ve Edirne Vilayeti Maarif Müdürü Namık Bey gibi yerel yöneticiler tarafından da destek görmesi dikkat çekicidir. Bu durum 20. yüzyılın başında Edirne İngiliz Okulu şeklini alan BSPGJ faaliyetlerinin Osmanlı yetkilileri tarafından tüm katmanlarıyla irdelenmemiş olduğunu düşündürmektedir.

⁷² A.e.

⁷³ Siyonizm ve Theodor Herzl hakkında detaylı bilgi için bakınız: Walter Laqueur, *The History of Zionism*, Tauris Parke, 2003; Ergun Göze, *Siyonizm'in ve İsrail'in kurucusu Theodor Herzl hatıralar ve Sultan Abdülhamit*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 2002.

Bilindiği üzere Osmanlı Devleti'nin zayıflaması Şark Meselesi'ni ortaya çıkarmıştır. Bu mesele Suriye ve Filistin sorunlarını da beraberinde getirmiştir. 1. Dünya Savaşı'ndan sonra Fransa ve Britanya, Osmanlı İmparatorluğu'nun Orta Doğu bölümünü birçok Arap ülkesine bölmüştür. Fransa Suriye'yi ve daha sonra Lübnan'ı, Britanya Filistin'i manda sistemiyle yönetmiş, ayrıca Irak ve Transürdün üzerinde de etkili olmuştur. Kudüs'ün 1917'de Britanyalı Mareşal Edmund Allenby tarafından ele geçirilişi Britanya ve Amerika'daki premilenyalistleri derinden etkilemiş, şehrin Müslüman kontrolünden çıkışı "İkinci Geliş" kehanetinin bir adımı olarak görülmüştür.⁷⁴

Günümüz Orta Doğu politikalarını ekonomik ve politik çerçevede analiz ederken evangelikalizm ve milenyalizm inançlarının payını göz ardı etmek hatalı olacaktır. Amerika'da Amerikan Cumhuriyetçilerinin hem oy veren hem de parlamenter seviyesinde azınsanamayacak bir kısmını Evangelikalistler ve Hristiyan Siyonistler oluşturmaktadır. Eski Amerikan Senatosu Dış İlişkiler Komitesi üyesi Clifford Kiracofe'ye göre Cumhuriyetçi kanatta yer alan bu gruplar "Büyük İsrail için toprak açılmasını ve Süleyman Tapınağı'nın yeniden inşasını" apokaliptik son zaman senaryosunun bir ön şartı olarak görmektedir. "Bu müslümanlar için üçüncü kutsal yer olan Kubbetüs Sahra'nın yıkımını gerektirmektedir".⁷⁵

Edirne İngiliz Okulu ve benzeri kurumları irdelemek Orta Doğu, Anadolu ve Avrupa şehirlerinde eş zamanlı olarak yürütülmüş benzeri misyonerlik hareketlerinin dayandığı ortak inanç anlayışının son bir kaç yüzyıl içerisinde global siyaset üzerindeki etkilerini derinlemesine analiz etmeyi gerektirmektedir. Görüldüğü üzere Edirne'de yürütülmüş olan bu faaliyetler uluslararası ilişkileri şekillendiren büyük bir organizasyon ağının parçasıdır. Edirne örneğinde olduğu gibi benzeri misyonerlik merkezlerinin tarihsel gelişimlerinin araştırılıp ortaya konması günümüzde yaşanan gelişmelerin daha sağlıklı okunmasına yardımcı olacaktır.

⁷⁴ Kiracofe, *a.g.e.*, ss. 77-83.

⁷⁵ *A.e.*, ss. 9-15.

KAYNAKLAR

- Ahmet Bâdî Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne, 20. Yüzyıla Kadar Osmanlı Edirnesi*, haz. Niyazi Adıgüzel & Raşit Gündoğdu, Trakya Üniversitesi Yayını, Edirne 2014.
- Aksu, Ayşe, “İngilizlerin Malta’daki Deniz Feneri: Malta Protestan Koleji (1846-1868)”, *Fatih Sultan Mehmet İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, sy. 8, Güz 2016, ss. 57-109.
- Aikman, John Logan, *Cyclopedia of Christian Missions: their rise, progress and present position*, Richard Griffin and Company, Londra, Glasgow 1860.
- Ataş, Zeynep - Yıldırım Okta, Birge - Sağ, Mustafa Kaan, “The Jewish Cemetery in Edirne as a Cultural Landscape”, *SUDEP 16 International Sustainable Development on Economy and Planning Conference Proceedings*, DAKAM Publishing, İstanbul 2016, ss. 112-120.
- Aydın, Mithat, *Bulgarlar ve Ermeniler Arasında Amerikan Misyonerleri*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2008.
- Bali, Rıfat N., “Edirne Yahudileri”, *Edirne: Serhattaki Payitaht*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1998, ss. 205-228.
- Bebbington, David W., *Evangelicalism in Modern Britain*, Routledge, Londra 1999.
- Benbassa, Esther - Rodrigue, Aron, *Türkiye ve Balkan Yahudileri Tarihi*, çev. Ayşe Atasoy, İtişim Yayınları, İstanbul 2014.
- Besalel, Yusuf, *Osmanlı ve Türk Yahudileri*, Gözlem Gazetecilik, İstanbul 1999.
- BSPGJ, *The Jewish Herald and Record of Christian Effort for the Spiritual Good of God’s Ancient People*, c. 27, Londra 1867.
- BSPGJ, *The Jewish Herald and a Record of Christian Effort for the Salvation of Israel*, Londra Ocak 1868.
- BSPGJ, *The Jewish Herald and a Record of Christian Effort for the Salvation of Israel*, Londra Mart 1869.
- BSPGJ, *The Jewish Herald*, John Snow & Co., Londra Ocak 1870.
- BSPGJ, *The Jewish Herald*, John Snow & Co, Londra Mart 1871.
- BSPGJ, *The Jewish Herald*, John Snow & Co, Londra Temmuz 1871.
- BSPGJ, *The Jewish Herald*, John Snow & Co, Londra, Ekim 1872.
- BSPGJ, *The Jewish Herald and Record of Christian Effort for the Spiritual Good of God’s Ancient People*, John Snow & Co., Londra Ocak 1873.

- BSPGJ, *The Jewish Herald and Record of Christian Effort for the Spiritual Good of God's Ancient People*, John Snow & Co., Londra Şubat 1873.
- BSPGJ, *The Jewish Herald and Record of Christian Effort for the Spiritual Good of God's Ancient People*, John Snow & Co., Londra Temmuz 1873.
- BSPGJ, *The Jewish Herald and Record of Christian Effort for the Spiritual Good of God's Ancient People*, John Snow & Co., Londra Şubat 1874.
- BSPGJ, *The Jewish Herald and Record of Christian Effort for the Spiritual Good of God's Ancient People*, John Snow & Co., Londra Mayıs 1874.
- BSPGJ, *The Jewish Herald and Record of Christian Effort for the Spiritual Good of God's Ancient People*, John Snow & Co., Londra Kasım 1874.
- BSPGJ, *Annual Report of the British Society for the Propagation of the Gospel among the Jews, presented to the 43th Annual Meeting held in Lower Exeter Hall, Strand, W.C., on Tuesday Evening 11th May 1886*, Society's Offices: 96 Great Russell Street, Londra 1886.
- BSPGJ, *The Jewish Missionary Herald*, John Snow & Co., Londra Mart 1912.
- BSPGJ, *The Jewish Missionary Herald*, John Snow & Co., Londra Ağustos 1912.
- BSPGJ, *The Jewish Missionary Herald*, John Snow & Co., Londra Eylül 1913.
- BSPGJ, *The Jewish Missionary Herald*, John Snow & Co., Londra Mart 1914.
- BSPGJ, *The Jewish Missionary Herald*, John Snow & Co., Londra Nisan 1914.
- BSPGJ, *The Jewish Missionary Herald*, John Snow & Co., Londra Mayıs 1914.
- Butler, John F., "Nineteen Centuries of Christian Missionary Architecture", *Journal of the Society of Architectural Historians*, sy. 21 (1962), ss. 3-17.
- Crinson, Mark, *Empire Building Orientalism and Victorian Architecture*, Routledge, Londra 1996.
- Crombie, Kelvin, *For the Love of Zion: Christian Witness and the Restoration of Israel*, Terra Nova Publications, Londra 2008.
- Dunlop, John, *Memories of Gospel Triumphs among the Jews during the Victorian Era*, John Snow & Co., Londra 1894.
- Eliade, Mircea (ed.), "Evangelical and Fundamental Christianity", *The Encyclopedia of Religion*, c. 5, MacMillan Publishing Company, New York 1987, ss. 190-197.
- Göze, Ergun, *Siyonizm'in ve İsrail'in kurucusu Theodor Herzl hatıraları ve Sultan Abdülhamit, Boğaziçi Yayınları*, İstanbul 2002.
- Güleryüz, Naim, *Tarihte Yolculuk Edirne Yahudileri*, Gözlem Gazetecilik, İstanbul 2014.

- Henderson, Geoffrey, *All Love: A Biography of Ridley Herschell*, HTS Media, Birleşik Krallık 2006.
- Kiracofe, Clifford A., *Dark Crusade: Christian Zionism and US Foreign Policy*, I. B. Tauris, Londra & New York 2009.
- Kocabaşoğlu, Uygur, *Anadolu'daki Amerika: Kendi Belgeleriyle 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Misyoner Okulları*, İmge Kitabevi, Ankara 2000.
- Kovacs, Abraham, *The History of Free Church of Scotland's Mission to the Jews in Budapest and its Impact on the Reformed Church of Hungary, 1841-1914*, Peter Lang, Oxford & Frankfurt 2006.
- Laqueur, Walter, *The History of Zionism*, Tauris Parke, 2003.
- Lewis, Donald M., *The Origins of Christian Zionism: Lord Shaftesbury and Evangelical Support for a Jewish Homeland*, Cambridge University Press, Cambridge 2010.
- Malkoç, M. Numan, *Türkiye'de Protestanlık ve Protestan Kiliseleri*, Yalın Yayıncılık, İstanbul 2011.
- Onur, Oral, *1492'den Günümüze Edirne Yahudi Cemaati*, İstanbul 2005, ss. 11-27; Güngör Mazlum, *Edirne'nin Yahudileri*, Ceren Yayıncılık, Edirne 2013.
- Sağ, Mustafa Kaan, "Londra Yahudiler Cemiyeti İstanbul Misyonu ve Hasköy İngiliz Okulu", *Belleten*, c. LXXIX/ sy. 285, Ağustos 2015, ss. 627-657.
- _____, *Osmanlı Başkenti İstanbul'da Britanya Kökenli Misyoner Okulları ve İskoç Bir Yapı Ustası: Nicholson Burness*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.
- Spolsky, Ellen (ed.), *Iconotropism: Turning Toward Pictures*, Bucknell University Press, Lewisburg 2004.
- www.cwi.org.uk
- www.edirnetarihi.com
- www.merriam-webster.com

EKLER

Şekil 1. Üst sırada Zuckercandl, alt sırada Rosenberg çifti (Dunlop, *a.g.e.*, s. 422)

Şekil 2. Papaz Paul Dressler ve Eşi (BSPGJ, *a.g.e.*, Mart 1914, s. 44)

Şekil 3. Edirne İngiliz Okulu açılış günü çekilen birinci toplu fotoğraf (BSPGJ, *a.g.e.*, Mart 1912, s. 35).

Şekil 4. Edirne İngiliz Okulu açılış günü çekilen ikinci toplu fotoğraf (BSPGJ, *a.g.e.*, Mart 1912, s. 35).

بازار انگلیز اطفال و قیز اطفال و اطفال کتبی
مدیر مکتب خرمینو باشا درسی و روحه فرماری بقدر کمال معاینه و
مکتب مقصدی است و در این مکتب اطفالی خوانند و
فیش موسسه محافظه اطفال

روحه ای و خدای استدریکجکدر
درد لسان انگلیز و فرادرسه اولوق باذوق علم حساب
طبی و سیاسی حرفه ای و درسی جدائی مویق (تعمیر)
علم حرفی ترکیب کتابت تاریخ جغرافی ال خردی تصویف سانی

ایک جوزفاره استقالی ایچون اسالی خوردن علم اولوق
فرز کتک امور مین ایچون
ماتر مدريت طرفدار نیین و تحصیل اولوق
یاو اولوق مین ویا رسم درسی ایچون ایزده مقدر یاائل ناده اولوققدر
اقتار درسی مدامینک ایزده کوره درجه اولوق یاخود خصوصی اولوق بیلر
هر نایم پشیا اولوققدر

ECOLE ANGLAISE
POUR GARÇONS ET FILLES
Sise à Manias-Kapou, près du Jardin Réchadié

Directeurs Rév P. et Mme Dressler, assistés par
un nombre suffisant de professeurs.

Le but de l'école est de donner une instruction so-
lidaire à des prix modérés. Les appartements sont bien
aérés et pendant l'hiver bien chauffés.

Les cours de l'enseignement comportent les mati-
ères ci-après.

Quatre langues, l'anglais, le turc, l'allemand et le
français. - Lire, écrire, arithmétique, Géographie phy-
sique et politique, cartes géographiques, dessin, mu-
sique vocale (chant), grammaire, composition, littéra-
ture, histoire, broderie et travaux manuels, Economie
domestique.

Les garçons reçoivent une instruction fondamentale
pour leur carrière future

Les filles de même pour la vie de ménage

Les prix seront fixés par la Direction

Les leçons de piano et de peinture seront payées à
part des prix modérés.

Les cours du soir se font en classe ou en privé
au gré des participants.

Tous les paiements sont au comptant par anticipation.

(مکتب و اطفالی - ایزده)
(ایچون ایچون)

Şekil 5. Edirne İngiliz Okulu ilanı (BSPGJ, a.g.e., Mart 1912, s. 37).

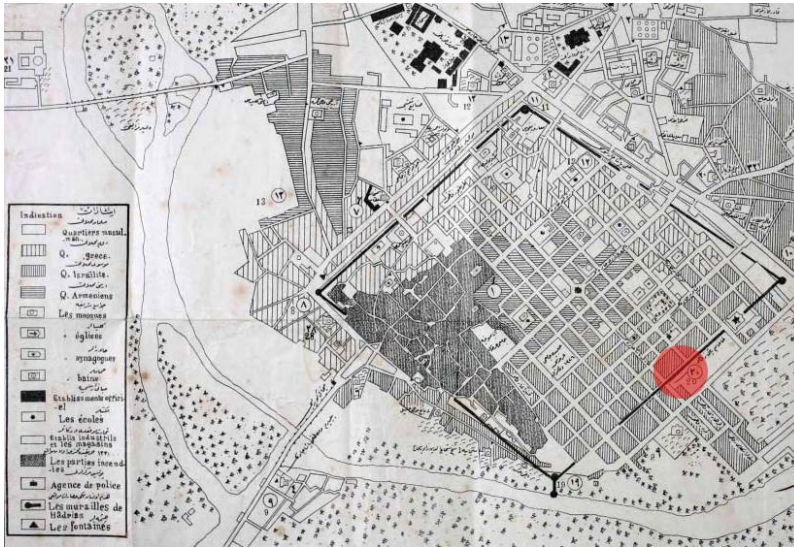
Şekil 6. Bayan Sturges (BSPGJ, *a.g.e.*, Ağustos 1912, s. 119).

Şekil 7. Ortada Bayan Sturges ve öğrencileri (BSPGJ, *a.g.e.*, Ağustos 1912, s. 120).

Şekil 8. Dressler'in sınıflarından biri (BSPGJ, a.g.e., Nisan 1914, s. 59).

Şekil 9. 1918 yılına ait Edirne Haritası'nda Edirne Surları üzerinde Man-yaskapı ve civarı (www.edirnetarihi.com).